

XFTAP 10.01.33

Д.Ә. Жампеисов
Д.Ә. Жампеисов

«Alikhan Bokeikhan University» білім беру мекемесі, Семей, Қазақстан
(E-mail: daurxxvek@bk.ru, duman_d@mail.ru)

«Халықтың көші-қоны» ұғымын анықтаудың өзекті мәселелері

Аңдатпа. Заманауи халықаралық геосаяси жағдай халықтың көші қоны мәселелерін өзектендіруде. Бірқатар мемлекеттерде болып жатқан әскери, экономикалық мән жайлар жүздеген мың адамдардың әртүрлі бағыттарда қоныс аударуына әкеліп соқты. Осы үдерістердің Қазақстанға тікелей әсер етуі осы тақырып бағытында ғылыми ізденістерге сұранысты арттырады. Оған қоса Қазақстан Республикасы көші-қон саясатының 2017-2021 жылдарға арналған тұжырымдамасының мерзімі аяқталып, 2022-2026 жылдарға арналған көші-қон саясатының тұжырымдамасы әзірленуде. Кез келген тақырыпты зерттеу кезінде ұғымдар аппаратын анықтап алмаса, әртүрлі түсініспеушіліктер, оның нәтижесінде қате шешімдер де қабылдануы мүмкін. Сондықтан, әрбір құбылыстың негізгі ұғымдарын анықтау, оларға анықтама берудің маңызы орасан зор. Ғылыми қауымдастық арасында халықтың көші қоны ұғымының келісілген ортақ нұсқасы жоқ. Оған қоса халықаралық құқықтық деңгейде де ортақ нұсқасы бекітілмеген. Мақалада тақырыпқа қатысты ғылыми пікірлерге талдау жасалып, ғылыми пікір алмасуды дамыту, отандық заң шығарушыға негізді балама ұсыну үшін негізгі ұғымдарға анықтамалар беріледі.

Кілт сөздер: халықтың көші қоны, халықаралық көші қон, ішкі көші қон, көшіп қонушы, көшіп келу, заңсыз көшіп келу, заңсыз көшіп келудің субъектісі.

DOI: <https://doi.org/10.32523/2616-6844-2022-139-2-8-18>

Кіріспе

«Көші-қон» аталымы латын сөзі «migratio» - орнын ауыстыру немесе қоныс аудару деген мағынаны білдіреді.

Атақты ағылшын ғалымы Э. Равенштейн пікірінше «халықтың көші қоны деген адам-

ның тұрғылықты жерінің тұрақты және уақытша өзгеруі».

Э. Равенштейн өзінің атақты үш мақаласында көші-қонның келесі

11 заңың тұжырымдаған болатын [1].

XIX ғасырдың соңында тұжырымдалған осы ережелердің көпшілігі әлі күнге дейін

өзінің өзектілігін жоғалтқан жоқ. Француз философы Вольтер «Ұрыспас бұрын, терминдер туралы келісейік», - деген.

Атақты кеңестік және ресейлік ғалым Л.Л. Рыбаковский 1978 жылы «демографиялық ғылымда, тіпті көші қонды зерттейтін басқа ғылымдарда да ешбір ұғым көші қон сияқты әртүрлі түсіндірмелерге ие емес» деп айтса, 2019 жылы шыққан кітабында «көптеген басқа ғылыми пәндерден қарағанда халықтың көші қоны туралы ғылымында ғылыми қауымдастықтың көпшілігі келісетін «халықтың көші қоны» ұғымы туралы түсінік қалыптаспаған» дейді [2].

Белгілі ресейлік ғалым В.А. Ионцев 1999 жылы халықтың көші қоны саласындағы бұрын сонды болған зерттеулерді қарастырып,

17 тәсілдеменің ішіндегі 45 ғылыми бағыт, теориялар мен тұжырымдамалар тізімін алғаш рет тізіп көрсетті. Оның ішінде келесі тәсілдемелерді атап өтті: экономикалық (15 ғылыми бағыт, теориялар мен тұжырымдамалар), социологиялық (15), демографиялық (15), көші қондық (4), тарихи, географиялық, саяси, типологиялық, экологиялық, жүйелік, этнографиялық, психологиялық, биологиялық, генетикалық, философиялық, заңи, әдіснамалық [3].

Хайн де Хаас пікірінше: «Көші-қон теориясы ондаған жылдар бойы тығырықта орналасқан. Көші-қонды зерттеу саласы әлеуметтік ғылымдардың жеткіліксіз теорияландырылған саласы болып қала берді. Бұрынғы көші-қон теориялары шындыққа жанаспайтын болжамдары үшін әділ сынға ұшырағанымен, зерттеушілер өміршең теориялық баламаларды ұсынғаннан гөрі мұндай теорияларды жоққа шығаруда жақсырақ болды» [4].

Зерттеу әдістері

Осы мақалада ең алдымен диалектикалық әдіс, формальды логика әдісі, жүйелі талдау әдісі, нақты тарихи әдісі қолданылды.

Диалектикалық әдіс халықтың көші қоны қоғамдық құбылыс ретінде объективті, жан

жақты және нақты қарастыру кезінде қолданылды.

Формальды логика әдісі зерттеу барысында ғылыми нәтижелер мен қорытындыларды тұжырымдау кезінде қолданылды.

Жүйелі талдау әдісі заңнама мен құқық қолдану тәжірибесінде, ғылыми әдебиетте қалыптасқан халықтың көші қоны ұғымдарын зерделеу, балама нұсқаларды тұжырымдау кезінде қолданылды.

Нақты тарихи әдіс халықтың көші қоны ұғымының өзгешелігін анықтауда, әртүрлі уақытта жазған ғалымдардың пікірлерін зерттеуде қолданылды.

Оған қоса, зерттеу барысында ресми құжаттар мен ғылыми әдебиетті зерттеу кезінде талдау мен синтез сияқты ғылыми танудың әдістері қолданылды.

Талқылау

Белгілі ғалым Е. Садовская «Көптеген ғылыми жарияланымдардың бар болғанына қарамастан ғылыми теорияландырудың деңгейі төмен болып қалуда, әлемдік теориялық ойдың шеткі аймағындағы қазақстандық зерттеушілерге халықаралық көші қонның батыстық теориялары мен тұжырымдамалары аса танымал емес» деп атап өтті [5].

Халықаралық көші қон бойынша қазіргі заманғы зерттеулер Батыста экономикалық және саяси ғылымдар, әлеуметтану, демография, география, антропология, халықаралық қатынастар және т.б. түйіскен жерінде пәнаралық бағыт ретінде дамуда және көші қонды зерттеуде әртүрлі тәсілдемелер, теориялар мен тұжырымдамалар пайдаланылады. Теориялардың талдауы олардың баламалы емес, комплементарлы, яғни көші қон үдерістерін ұғынуда бір бірін өзара толықтыратын болып табылатының көрсетті [6].

1953 жылы халық саны бойынша Біріккен Ұлттар Ұйымының комиссиясы көптілді демографиялық сөздік жасау өтінішін жариялады. Бұл өтініш бойынша Халық саны саласындағы ғылыми зерттеулер бойынша Халықаралық Одақ ынтымақтастық ұсынды. 1955 жылы П. Винсенттің (Франциядан) төрағалығымен

сөздіктің ағылшын, француз және испандық нұсқаларын әзірлеу үшін арнайы комитет құрылды. Комитеттің құрамына Директорлар кеңесінің мүшелері кірді: Ди Дьюлефэйт (Аргентина), Х.Ф.Дорн (США), Э. Гребеник (Ұлыбритания), П. Луццато-Фегиз (Италия), М. Паскуа (Швейцария) және Дж. Рос Химено (Испания). Сөздіктің француз және ағылшын нұсқалары 1958 жылы, ал испан тілінде 1959 жылы жарияланды. 1971 жылға дейін осы сөздіктің әлемнің басқа он тілінде нұсқалары шықты [7].

Осы 1958 жылғы сөздік нұсқасында келесідей анықтама берілген «Көші қон әдетте тұрғылықты жерін шығу жерінен немесе кету жерінен жету жеріне немесе келу жеріне ауыстыруды көздейтін бір географиялық бірлік және басқасы арасында географиялық жұмылғыштық немесе кеңістіктік жұмылғыштықтың нысаны болып табылады» [8].

1964 жылы шыққан осы сөздіктің орыс тіліндегі нұсқасында халықтың көші қоны деп адамдардың бір жерлерден басқа жерлерге орнын ауыстыруы аталды. Көші қон, сөздің өз мағынасында, тұрақты тұрғылықты жерін ауыстырумен, яғни бұрынғы тұратын жерінен жаңа тұратын жеріне көшумен байланысты [9].

1960 жылдары демография мен демографиялық зерттеулердің жылдам дамуына байланысты, 1969 жылы Халық саны бойынша Біріккен Ұлттар Ұйымының комиссиясы көптілді демографиялық сөздікті жаңартуды ұсынды және осы міндет тағы да Халық саны саласындағы ғылыми зерттеулер бойынша Халықаралық Одақпен ынтымақтастық арқылы орындалды. Халықаралық демографиялық терминология бойынша жаңа комитет

П. Паийя (Франция) төрағалығымен құрылып, АҚШ тың Халық санағы бюросының қаржылық қолдауымен 1972 жылы өз жұмысын бастады. Комитеттің басқа мүшелері ретінде келесілер болды: А. Боярский (КСРО),

Э. Гребеник (Ұлыбритания), К. Майер (Швейцария), Дж. Нададь (Испания) и С. Коно (Япония). Комитет қайта қарастырылған сөздіктің жобасын өз түсініктемелерін берген жүзге жуық демографиялық орталықтардың

қарастыруына берді. 1976 жылы Халық саны саласындағы ғылыми зерттеулер бойынша Халықаралық Одақ профессор Луи Генриге туындыға редакция жасау және сөздіктің екінші шығарылымын француз тілінде шығаруды тапсырды. Одан кейін Халық саны саласындағы ғылыми зерттеулер бойынша Халықаралық Одақ профессор Этьен ван де Валлеге француз тіліндегі екінші басылымды ағылшын тіліне аударып, бейімдеп беруіне жүгінді. Ағылшын тіліндегі екінші басылым 1982 жылы аударылып, кейін Біріккен Ұлттар Ұйымының барлық ресми тілдеріне аударылды [7].

Біріккен Ұлттар Ұйымының көптілді демографиялық сөздігінің екінші шығарылымында аумақтық жылжымалық пен географиялық жұмылғыштықты зерттеу адамдардың географиялық кеңістіктегі орның ауыстыруының сандық аспектілеріне қатысты деп көрсетілді. Ал көші қонның елеулі белгісі ретінде әкімшілік шекарадан кесіп өту арқылы тұрақты (кәдімгі) тұрғылықты жерін ауыстыру аталды.

Осы сөздіктегі ғылыми пікірге белгілі ресейлік ғалым С. В. Рязанцев негізді өзгеше пікір білдірген болатын. Ол «көші қон деген нақты болған дерек, ал көші қондық жұмылғыштық деген ол орнын ауыстыруға қабілет (бейімділік)» деп айырмашылықтарын көрсетті [10].

Жалпы, халықаралық тәжірибе мен ғылымда қалыптасқан көші қон мен географиялық жұмылғыштық аталымдарын бір мағынада түсінудің қате екендігі туралы атақты кеңестік және ресейлік ғалым Л. Л. Рыбаковский өз еңбегінде егжей тегжей көрсетіп кеткен болатын. Ол жылжымалық деген ол адамның қасиеті, қызметі, ал көші қон, яғни орнын ауыстыру деген оның іс әрекеті деді [2].

Кеңестік және посткеңестік кезеңде халықтың көші қоны ұғымының анықтамасын әзірлеумен В. И. Переведенцев, Т. И. Заславская,

Ж. А. Зайончковская, Л. Л. Рыбаковский, В. В. Покшишевский, Б. С. Хорев, О. В. Лармин, В. Н. Чапек, А. В. Топилин, В. А. Ионцев, М. С. Блинова,

С. В. Рязанцев, Т. Н. Юдина, В. Н. Петров және тағы да басқа ғалымдар айналысқан.

Жалпы, «ұғым деген елеулі белгілерін тіркеу арқылы заттар мен құбылыстарды жалпылама көрсететін ойдың нысаны» [11].

Белгілі кеңестік және ресейлік ғалым Л. Л. Рыбаковскийдің түсінуінше «ұғым деген құбылыстардың елеулі белгілерін, олардың объективті табиғатын ойдай бейнелеуі ғана» [2].

В. В. Покшишевскийдің пікірінше: «халықтың көші қоны деп тұрғылықты жерін ауыстырумен (мемлекетті, облысты немесе елді мекенді ауыстыру) байланысты оның кез келген кеңістіктік орнын ауыстыруын айтуға болады» [11]. Бұл анықтамада жеке тұлғалардың орнын ауыстырмай, тұрғылықты жеріне тұрақты түрде қайтып отыратыны ескерілмеген. Мысалы, маусымдық, тербелмелі, шекаралық, вахталық көші қон түрлерінде. Оған қоса тұрғылықты жердің түрлерін көрсетудің қажеті жоқ, өйткені әкімшілік аумақтық бірліктердің толық тізімін бір анықтамада келтіру мүмкін емес.

Т. И. Заславская «көші қон үдерісі деп тұрақты тұрғылықты жерін ауыстырумен байланысты елдің аумағында халықтың орның ауыстыруларының жиынтығы түсініледі» [12] деп көрсетеді. Бұл анықтамада да тұрғылықты жеріне ауыстырмай жүзеге асатын көші қонның түрлері ескерілмеген.

В. И. Переведенцев кең және тар мағынадағы көші қонды белгілейді. Кең мағынадағы көші қон деген кеңістіктегі адамдардың әртүрлі орнын ауыстыруларының жиынтығы, ал тар мағынада көші қон деген адамдардың қоныс аударуларының жиынтығы, яғни біршама ұзақ мерзімге тұрғылықты жерлерін ауыстырумен тығыз байланысты болатын кеңістіктегі олардың орнын ауыстырулары [12]. Бұл анықтамадағы кеңістіктегі орнын ауыстыру тым кең түсінік болып табылады, өйткені көші қонның негізгі белгісі ол әртүрлі елді мекен арасындағы орнын ауыстыру болып табылады. Ал бір елді мекеннің ішінде орнын ауыстыру көші қонға жатпайды. Оған қоса «біршама ұзақ мерзім» деген сөз тіркесі түсініксіз болып табылады, өйткені нақты мерзімі белгісіз. Ал заңнамада әрбір ұғым

нақты мағынаны және әртүрлі түсіндіруге жатпайтын мағынаны қамтуға тиіс.

О. В. Лармин пікірі бойынша көші қон деген осы елді мекеннің шегінен тыс міндетті шығумен бірге болатын тұрғылықты жері немесе жұмыс орның ауыстырумен байланысты адамдардың аумақтық орның ауыстырулары» [14]. Бұл анықтама бойынша көші қон жұмыс орның ауыстыруымен ғана шектелмейтіндігін айту қажет. Көші қон онымен қоса оқу орны және т.б. ауыстырумен байланысты болуы мүмкін.

Б. С. Хорев пен В. Н. Чапек «таза күйіндегі көші қон деп елді мекен аралық көші қонды, ал тұрақты тұрғылықты жерін ауыстыру деп бір елді мекеннен басқасына көшуін есептеу керек» [15]. Бұл анықтама бойынша көші қон тек қоныс аударумен ғана емес, тұрғылықты жеріне тұрақты түрде қайтып отырумен де болатынын айту керек.

А. В. Топилин көші қонға тұрғылықты жерін ауыстырумен байланысты бір елді мекеннен екіншісіне орнын ауыстыруларды жатқызады [16]. Осы анықтамада көші қон әртүрлі елді мекендер арасындағы орнын ауыстыруы екендігін дұрыс көрсете отырып, тұрғылықты жеріне тұрақты түрде қайтып отырумен де болатынын көрсетілмеген.

С. В. Рязанцев көші қон деп нақты болған және, ереже ретінде, статистикамен тіркелетін адамдардың аумақ бойынша орнын ауыстыру дерегі және/немесе қоныс аударуын атайды [10]. Осы анықтамада «статистикамен тіркелетін» сөз тіркесі өте сәтті қолданылған, өйткені адамдардың кез келген қозғалысы көші қонға жата бермейді. Алғаш рет тіркеудің көші қонның негізгі белгісі ретінде атақты кеңестік және ресейлік ғалым Л. Л. Рыбаковский айтқан болатын. Ол кеңістіктегі орын ауыстыруды көші қонға жатқызу бір жерден екіншісіне нақты қоныс аударумен ғана емес, жаңа жердегі тіркелумен анықталады деп жазған [17]. Оған қоса В. М. Моисеенко көшіп қонушыны анықтауда оның тұрғылықты жері бойынша тіркеу дерегі маңызды болып табылады деді [18]. Сонымен бірге осы анықтамада «аумақ» сөзін нақтылау қажеттілігі бар, өйткені көші қонның негізгі бір белгісі ретінде ол

әртүрлі елді мекен арасында орын ауыстыру болу қажет, ал бір елді мекен ішіндегі орын ауыстыру көші қонға жатпайтын болады. Оған қоса «ереже ретінде» деген сөз тіркесін заңи техника бойынша заңнамада қолдануға қиындық туғызады.

А. Н. Аверин: «халықтың көші қоны тұрғылықты жерін өзгерту мақсатымен әкімшілік аумақтық шекаралар арқылы адамдардың орнын ауыстыруын білдіреді» деген анықтаманы берді [19]. Бұл анықтамада көші қонның негізгі белгісі болып табылатын тұрғылықты жерін өзгертуді мақсат ретінде көрсетілген. Көші қон экономикалық, оқу, демалыс, діни және т.б. мақсаттарда жүзеге асуы мүмкін.

Атақты кеңестік және ресейлік ғалым Л. Л. Рыбаковский «халықтың көші қондары деген әртүрлі елді мекендер арасындағы жасалатын кеңістік пен уақытта төңіректелген оқиғалар серияларын білдірен аумақтық орын ауыстырулар және осы орын ауыстырулар қандай да бір тәсілмен тіркеледі» [2] деп есептейді. Осы анықтама ең толымды болып табылады, бірақ сонда да жетілдіретін тұстары бар. Мысалы, «қандай да бір тәсілмен» деген сөз тіркесі тым кең болып табылады және заңнамада қолдану үшін нақтылауды қажет етеді. Оған қоса көші қонның басқа орын ауыстырулардан ерекшелігі болып табылатын тұрғылықты жерін ауыстыру не ауыстырмау мәселесі көрсетілмеген.

Оған қоса Л. Л. Рыбаковский дәл сол еңбегінде көші қонның тар және кең мағынадағы ұғымдарын ұсынған болатын. Тар мағынадағы «халықтың көші қоны деген әртүрлі елді мекендер арасында жасалынатын қайтарымсыз тіркелетін орын ауыстырулардың жиынтығы». Кең мағынадағы «халықтың көші қоны деген түрлі тәсілдермен тіркелетін әртүрлі елді мекендер арасындағы қайтпайтын да, қайтатын да орын ауыстырулардың жиынтығы» [2]. Бұл анықтама көптеген анықтамалардың ішінде ең сәтті әрі толымды болып табылады, өйткені көші қонның елді мекендер арасында жүретіндігі және тіркеу қажеттігі сияқты негізгі белгілерін қоса отырып, басқа анықтамаларда кездесетін көші қонның түр-

лері мен мақсаттарын қосу сияқты кемшіліктерге жол берілмеген. Сонымен қатар, «қайтатын және қайтпайтын», «әртүрлі тәсілдермен тіркеу» сөз тіркестерін нақтылау қажеттілігі туындайды.

Посткеңестік елдердің заңгер ғалымдары да көші қонның анықтамасын тұжырымдауға қатысты.

Н. Н. Тоцкийдің анықтамасы бойынша көші қон деген тұрақты немесе уақытша тұру мақсатында қандай да бір аумақтық құрылымдардың шекарасы арқылы адамдардың әртүрлі себептермен орнын ауыстыруы [10].

О. Пискун көші қонның географиялық, аумақтық тұрғылықты жерінің ғана емес, тиісті социум, әлеуметтік және саяси құқықтық айналасының да кенет өзгеруімен байланысын көрсетеді [21]. Бұл жерде тікелей анықтама көрсетілмегенімен, көші қонның адамның әртүрлі айналасының өзгеруіне әкеп соқтыратыны дұрыс көрсетілген.

Т. Н. Балашованың пікіріне сәйкес көші қон деп мемлекеттік реттеумен, жеке мүдделерді жүзеге асырумен негізделген тұрақты тұрғылықты жерін ауыстыру немесе немесе өзге ойлармен аумақта уақытша болу мақсатымен әкімшілік аумақтық құрылымдардың сырттай және ішкі шекараларын азаматтар, шетелдік азаматтар, азаматтығы жоқ тұлғалармен жоспарлау және аумақтық кесіп өту кезінде пайда болатын және, ереже ретінде, жаңа құқықтық мәртебеге ие болуға әкеп соғатын құқықтық қатынастардың жиынтығын түсіну керек [22]. Бұл анықтамада көші қонның мақсаты ретінде тұрғылықты жерін ауыстыру деп көрсетілген, бірақ қоныс аудару ол адамдардың қандай да бір түпкілікті мақсаттарының (жаңа жұмыс іздеу, оқу орнын ауыстыру, өмірлік жағдайларын жақсарту және т.б.) жүзеге асыру үшін жасалған әрекетінің нәтижесі болып табылады. Оған қоса тұрғындармен орнын ауыстыруды жоспарлау ол көші қонға емес көші қон үдерістеріне жатады, өйткені көші қон деген ғылымда қалыптасқан пікірге сәйкес нақты болған оқиға. Ал көші қон үдерістері үш сатыдан құралады:

ол орнын ауыстыру туралы шешім қабылдау, орнын ауыстыру оқиғасы, орнын ауыстырған жерде бейімделу және ықпалдасу. Осыған сәйкес жоспарлау сатысы ол бірінші сатыға жатады.

А. А. Савченко келесі анықтаманы тұжырымдады: «көші қон деген жеке немесе мемлекеттік мүдделерді жүзеге асыру мақсатында тұрғылықты жерін тұрақты немесе уақытша өзгертумен байланысты адамдардың аумақтық орнын ауыстыруы және, ереже ретінде, олардың құқықтық мәртебесінің өзгеруіне әкеп соқтырады» [23]. Бұл анықтамада айтылған көші қонды тек жеке немесе мемлекеттік мүдделермен шектеу дұрыс емес, өйткені ұйымдардың, жұмыс берушілердің, қоғамның және тағы да сол сияқты барлық қатысушылардың толық тізімін келтіру мүмкін емес. Оның үстіне жеке және мемлекеттік мүдделерді ескермейтін мәжбүрлі және заңсыз көші қон бар. Оған қоса «ереже ретінде» деген сөз тіркесін заң мәтінінде қолдану мүмкін емес. Көшіп қонушылардың құқықтық

мәртебесінің өзгеруінің нақты мазмұны көрсетілмейді. Мысалы, бір елді мекеннен екінші елді мекенге ауысқан адамның қандай жаңа құқықтық мәртебесі пайда болады, оның құрамындағы қандай құқықтар мен міндеттер, ерекше жауапкершілік пайда болатыны көрсетілмейді.

А. Н. Тороховтың пікірі бойынша «көші қон деген тұрғылықты жерін тұрақты немесе уақытша ауыстыру мақсатында қандай да бір аумақтық құрылымдардың шекаралары арқылы адамдардың әртүрлі себептерден орнын ауыстыруы» [24]. Жоғарыда айтылғандай көші қонның мақсаты ол тұрғылықты жерін ауыстыру емес, ол адамның өз алдына қойған мақсатын жүзеге асырудың салдары болып табылады. Оған қоса «қандай да бір», «әртүрлі себептер» деген сөз тіркестері әртүрлі мағына беретіндіктен нақты болып табылмайды. «Тұрғылықты жерін уақытша ауыстыру» деген сөз тіркесін анықтамада пайдаланғандықтан оны түсіндіру қажеттігі туындады, өйткені уақыттың нақты мөлшерін көрсету тиіс.

1 кесте. «Халықтың көші-қоны туралы» Қазақстан Республикасының Заңында түзетулер

Қолданыстағы редакция	Ұсынылған редакция
1-бап. Осы Заңда пайдаланылатын негізгі ұғымдар көші-қон – жеке тұлғалардың бір мемлекеттен екінші мемлекетке, сондай-ақ мемлекет ішінде тұрақты немесе уақытша, ерікті түрде немесе мәжбүрлі түрде қоныс аударуы;	1-бап. Осы Заңда пайдаланылатын негізгі ұғымдар халықтың көші қоны жеке тұлғалардың тұрғылықты жерін өзгертуімен не тұрғылықты жеріне немесе уақытша тұратын жеріне қайтып отыруымен заңнамада белгіленген тәртіппен тіркелетін елді мекендер арасындағы орын ауыстыруы;
жоқ	халықаралық көші қон жеке тұлғалардың тұрғылықты жерін өзгертуімен не тұрғылықты жеріне немесе уақытша тұратын жеріне қайтып отыруымен заңнамада белгіленген тәртіппен тіркелетін мемлекеттердің шекараларын кесіп өтуімен орын ауыстыруы;
ішкі көші-қон – жеке тұлғалардың Қазақстан Республикасының ішінде тұрақты немесе уақытша тұру мақсатында қоныс аударуы;	ішкі көші қон жеке тұлғалардың тұрғылықты жерін өзгертуімен не тұрғылықты жеріне немесе уақытша тұратын жеріне қайтып отыруымен заңнамада белгіленген тәртіппен тіркелетін мемлекет ішіндегі елді мекендер арасындағы орын ауыстыруы;

көшіп-қонушы – себебі мен ұзақтығына қарамастан, Қазақстан Республикасына келген және Қазақстан Республикасынан кеткен, сондай-ақ Қазақстан Республикасының ішінде қоныс аударушы адам;	көшіп қонушы тұрғылықты жерін өзгертуімен не тұрғылықты жеріне немесе уақытша тұратын жеріне қайтып отыруымен заңнамада белгіленген тәртіппен тіркелетін мемлекет ішіндегі елді мекендер арасында немесе мемлекеттердің шекараларын кесіп өтумен орын ауыстыратын жеке тұлға;
көшіп келу – шетелдіктердің немесе азаматтығы жоқ адамдардың Қазақстан Республикасына уақытша немесе тұрақты тұру үшін келуі;	көшіп келу шетелдіктердің немесе азаматтығы жоқ адамдардың тұрғылықты жерін өзгертуімен не тұрғылықты жеріне немесе уақытша тұратын жеріне қайтып отыруымен заңнамада белгіленген тәртіппен тіркелетін Қазақстан Республикасына орын ауыстыруы;
заңсыз көшіп келу – шетелдіктердің немесе азаматтығы жоқ адамдардың келу және болу тәртібін реттейтін Қазақстан Республикасының заңнамасын, сондай-ақ Қазақстан Республикасының аумағы арқылы транзитті жол жүруді бұза отырып, Қазақстан Республикасына келуі және Қазақстан Республикасында болуы;	заңсыз көшіп келу шетелдіктердің немесе азаматтығы жоқ адамдардың келу және болу тәртібін реттейтін Қазақстан Республикасының заңнамасын, сондай-ақ Қазақстан Республикасының аумағы арқылы транзитті жол жүруді бұза отырып, Қазақстан Республикасына орын ауыстыруы;
заңсыз көшіп келуші – келу және болу, сондай-ақ Қазақстан Республикасының аумағы арқылы транзиттік жол жүру тәртібін реттейтін Қазақстан Республикасының заңнамасын бұза отырып, Қазақстан Республикасына келген және Қазақстан Республикасында болатын шетелдік немесе азаматтығы жоқ адам;	заңсыз көшіп келудің субъектісі келу және болу тәртібін реттейтін Қазақстан Республикасының заңнамасын, сондай-ақ Қазақстан Республикасының аумағы арқылы транзитті жол жүруді бұза отырып, Қазақстан Республикасына келген және/немесе Қазақстан Республикасында болатын шетелдік немесе азаматтығы жоқ адам.
Ескерту: автормен жасалған	

Нәтижелер

Сонымен, ғылыми пікірлерді саралай келе, зерттеудің нәтижесі ретінде, «халықтың көші қоны», «халықаралық көші қон», «ішкі көші қон», «көшіп қонушы», «көшіп келу», «заңсыз көшіп келу», «заңсыз көшіп келудің субъектісі» ұғымдарына келесідей анықтамалар ұсынылып отыр (1 кесте):

Қорытынды

Қорыта келе, мақалада келтірілген көші қонның көптеген анықтамалары ғылыми тұрғыдан берілгенімен оларды заң тұрғысынан бекітуге бірқатар кедергілер бар екен-

дігін айтуға болады. Көбінесе ол теориялық тұрғыдан пікірталастық сипатқа ие болуы және нормативтік актілерді жазудың заңи техникасына сәйкес келмеуі себебінен.

Заң шығарушы құқық нормаларын жазу кезінде пікірталас тудырмайтын, әртүрлі түсіндіруге жатпайтын, нақты мағынаны қамтуға тиіс. Оған қоса заң актілері бір бірімен үйлесімділікте болуы да маңызды. Осы ретте, халықтың көші қоны ұғымын тұжырымдау кезінде көші қонның әртүрлі елді мекен арасындағы тіркелетін орнын ауыстыру болып табылатының, ал бір елді мекеннің ішінде орнын ауыстыру көші қонға жатпайтының, жеке тұлғалардың орнын ауыстырмай, тұрғылықты жеріне тұрақты түрде қайтып

отыру мүмкін екендігін, көші қон жұмыс орның ауыстыруымен ғана шектелмейтіндігін, онымен қоса оқу орны және т.б. ауыстырумен байланысты болуы мүмкін екендігін, көші қонның тұрғылықты жерін өзгертуді мақсат ретінде ғана қоймай, басқа мақсаттарда жүзеге асуы мүмкін екендігін, көші қонның мақсаты ретінде тұрғылықты жерін ауыстыру емес, қоныс аудару ол адамдардың қандай да бір түпкілікті мақсаттарының жүзеге асыру үшін жасалған әрекетінің нәтижесі болып табылатының, көші қон тек жеке немесе мем-

лекеттік мүдделермен шектелмейтінің, оның ұйымдар, жұмыс берушілер, қоғамның және тағы да басқа субъектілердің мүдделерімен сәйкес келетінің ескеру қажет. Қазақстандық көші қон заңнамасын жетілдіру үдерісінде ғылыми жетістіктерді пайдалана отырып, оны әрі қарай дамыту маңызды. Өзірленіп жатқан 2022-2026 жылдарға арналған көші-қон саясатының тұжырымдамасын қалыптастыруда ашық пікір алмасуды жоғары деңгейге қойып, ғылыми қауымдастықтың әлеуетін пайдаланудың болашағы зор.

Әдебиеттер тізімі

1. Ravenstein E. The Birthplace of the People and the Laws of Migration // The Geographical Magazine. — 1876. — № 3. — P. 173–233; The Laws of Migration // Journal of the Royal Statistical Society. Vol. 48, No. 2 (Jun., 1885), P. 167–235; The Laws of Migration: Second Paper // Journal of the Royal Statistical Society. — 1889. — № 52. — P.241–305.
2. Миграция населения: учебное пособие для вузов. - Л. Л. Рыбаковский. — Москва: Издательство Юрайт. - 2019. — 484 с.
3. Введение в демографию. Учебник для вузов под ред. В. А. Ионцева, А. А. Саградова. — М.: ТЕИС. - 2002. — 631 с.
4. Hein de Haas «A theory of migration: the aspirations-capabilities framework». //Comparative Migration Studies. Volume 9, Article number: 8 (2021). DOI <https://doi.org/10.1186/s40878-020-00210-4>
5. Садовская Е. «Международная миграция в Казахстане в период суверенитета» // Научный журнал «Казахстан Спектр». — 2016. - №1 (75). - с.14
6. Massey Douglas S., Joaquin Arango, Graeme Hugo, Ali Kouaoci, Adela Pellegrino and J. Edward Taylor Worlds in Motion: Understanding International Migration at the End of the Millennium. Oxford University Press. 1998. P.17
7. Multilingual Demographic Dictionary. [Электрон. ресурс]. — URL: <http://www.demopaedia.org/tools/> (жүгіну күні 07.05.2022)
8. Multilingual Demographic Dictionary. [Электрон. ресурс]. — URL: <http://www.demopaedia.org/tools/spip.php?page=terme&edition=en-i&section=801&numterme=1&terme=Migration> (жүгіну күні 07.05.2022)
9. Multilingual Demographic Dictionary. [Электрон. ресурс]. — URL: <http://www.demopaedia.org/tools/spip.php?page=terme&edition=ru-i&section=801&numterme=1&terme=%D0%9C%D0%B8%D0%B3%D1%80%D0%B0%D1%86%D0%B8%D1%8F> (жүгіну күні 07.05.2022)
10. Рязанцев С. В. Трудовая миграция в странах СНГ и Балтии: тенденции, последствия, регулирование. — М. - 2007. — 572 с.
11. Социология. — Минск. Книжный дом. - 2003. — 761 с.
12. Статистика миграции населения. Под ред. А. Г. Волкова. - М.: Статистика. - 1973. - 365 с.
13. Переведенцев В.И. Методы изучения миграции населения. — М.: Наука. - 1975. — 232 с.
14. Лармин О.В. Методологические проблемы изучения народонаселения. — М. - 1974. - 240 с.
15. Хорев Б. С., Чапек В. Н. Проблемы изучения миграции населения. — М.: Мысль. - 1978. - 256 с.
16. Топилин А. В. Территориальное перераспределение трудовых ресурсов в СССР. — М.: Экономика. - 1975. - 159 с.
17. Рыбаковский Л. Л. Миграция населения: прогнозы, факторы, политика. — М.: Наука. - 1987. - 199 с.
18. Управление миграционными процессами: учеб. пособие. Под ред. В. А. Каламанова. — М.: МОРФ ГУУ. - 2003. - 220 с.

19. Аверин А. Н. Миграция населения. — М.: РАГС. - 2006. - 456 с.
20. Тоцкий Н. Н. Введение в миграционное право. Миграционное право как подотрасль конституционного права Российской Федерации. Нормативные акты, регулирующие правоотношения с участием мигрантов. - М.: Диалог МГУ. - 1999. - 153 с.
21. Пискун О. Основы миграционного права. - Киев: Леся. - 1998. - 359 с.
22. Балашова Т.Н. Конституционно-правовое регулирование миграции в современной России: проблемы теории и практики: дис... док.юрид.наук. Пенза, 2010 с.38-39
23. Савченко А.А. Правовое регулирование миграционных процессов в российском государстве (теоретический и историко-правовые аспекты): дис... канд.юрид.наук. Краснодар, 2009 с.28
24. Торохов А.Н. Конституционно-правовое регулирование миграционных процессов в Российской Федерации: дис... канд.юрид.наук. Москва, 2004 с.38

Д.Ә. Жампеисов, Д.Ә. Жампеисов

Учреждение образования «Alikhan Bokeikhan University», Семей, Казахстан

Актуальные вопросы определения понятия «миграция населения»

Аннотация. Современная международная геополитическая ситуация актуализирует вопросы миграции населения. Военные, экономические обстоятельства, происходившие в ряде государств, привели к переселению сотен тысяч людей в разных направлениях. Непосредственное влияние этих процессов на Казахстан повышает спрос на научные изыскания в данном направлении. Кроме того, истек срок реализации Концепции миграционной политики Республики Казахстан на 2017-2021 годы и в настоящее время разрабатывается концепция миграционной политики на 2022-2026 годы. При изучении любой темы без выяснения понятийного аппарата могут быть допущены различные упущения, в результате которых могут приниматься ошибочные решения. Поэтому важно определить основные понятия каждого явления, дать им определение. В научном сообществе нет согласованного общего варианта понятия «миграция населения». На международно-правовом уровне общий вариант также не утвержден. В данной статье проводится анализ научных мнений по теме, даются определения основных понятий, чтобы развивать научный обмен различными мнениями, предложить отечественному законодателю обоснованную альтернативу.

Ключевые слова: миграция населения, международная миграция, внутренняя миграция, мигрант, иммиграция, нелегальная иммиграция, субъект нелегальной иммиграции.

D.A. Zhampeissov, D.A. Zhampeissov

Alikhan Bokeikhan University, Semey, Kazakhstan

Topical issues of the definition of the concept of «migration of population»

Abstract. The current international geopolitical situation actualizes the issues of population migration. Military and economic circumstances that took place in several states led to the resettlement of hundreds of thousands of people in different directions. The direct impact of these processes on Kazakhstan increases the demand for scientific research in this direction. In addition, there has expired the term for the implementation of the Concept of the Migration Policy of the Republic of Kazakhstan for 2017-2021. So, there is developed the concept of the migration policy for 2022-2026. When studying any topic without clarifying the conceptual apparatus, there can be made various omissions, because of which there can be made erroneous decisions. Therefore, it is important to define the basic concepts of each phenomenon, to give them a definition. There is no agreed general version of the concept of “population migration” in the scientific community. At the international legal level, the general version has not been approved either. This article analyzes scientific opinions on the topic, defines the basic concepts to enrich the scientific exchange of various opinions, to offer a reasonable alternative to the domestic legislator.

Keywords: migration of population, international migration, internal migration, migrant, immigration, illegal immigration, subject of illegal immigration.

References

1. Ravenstein E. The Birthplace of the People and the Laws of Migration // The Geographical Magazine. — 1876. — № 3. — P. 173–233; The Laws of Migration // Journal of the Royal Statistical Society. Vol. 48, No. 2 (Jun., 1885), P. 167–235; The Laws of Migration: Second Paper // Journal of the Royal Statistical Society. — 1889. — № 52. — P.241–305.
2. Migraciya naseleniya: uchebnoe posobie dlya vuzov. L. L. Rybakovskij. [Migration of population: textbook for universities] (Moskva: Izdatel'stvo Yurajt, 2019, 484 p.). [in Russian]
3. Vvedenie v demografiyu. Uchebnik dlya vuzov pod red. V. A. Ionceva, A. A. Sagradova. [Introduction to demography. Textbook for universities] (M.: TEIS, 2002, 631 p.). [in Russian]
4. Hein de Haas «A theory of migration: the aspirations-capabilities framework». //Comparative Migration Studies. Volume 9, Article number: 8 (2021). DOI <https://doi.org/10.1186/s40878-020-00210-4>
5. Sadovskaya E. «Mezhdunarodnaya migraciya v Kazahstane v period suvereniteta». [International migration in Kazakhstan during the period of sovereignty] // Nauchnyj zhurnal «Kazahstan Spekr». – (2016, №1 (75), p.14) [in Russian]
6. Massey Douglas S., Joaquin Arango, Graeme Hugo, Ali Kouaoci, Adela Pellegrino and J. Edward Taylor Worlds in Motion: Understanding International Migration at the End of the Millennium. Oxford University Press. 1998. P.17
7. Multilingual Demographic Dictionary. [Electronic resource]. – Available at: <http://www.demopaedia.org/tools/> (Accessed: 07.05.2022)
8. Multilingual Demographic Dictionary. [Electronic resource]. – Available at: <http://www.demopaedia.org/tools/spip.php?page=terme&edition=en-i&section=801&numterme=1&terme=Migration> (Accessed: 07.05.2022)
9. Multilingual Demographic Dictionary. [Electronic resource]. – Available at: <http://www.demopaedia.org/tools/spip.php?page=terme&edition=ru-i&section=801&numterme=1&terme=%D0%9C%D0%B8%D0%B3%D1%80%D0%B0%D1%86%D0%B8%D1%8F> (Accessed: 07.05.2022)
10. Ryazancev S. V. Trudovaya migraciya v stranah SNG i Baltii: tendencii, posledstviya, regulirovanie. [Labor migration in the CIS and Baltic countries: trends, consequences, regulation] (M, 2007, 572 p.). [in Russian]
11. Sociologiya. [Sociology] (Minsk, Knizhnyj dom, 2003, 761 p.). [in Russian]
12. Statistika migracii naseleniya. pod red. A.G. Volkova. [Population migration statistics] (M.: Statistika, 1973, 365 p.). [in Russian]
13. Perevedencev V. I. Metody izucheniya migracii naseleniya. [Methods for studying population migration] (M.: Nauka, 1975, 232 p.). [in Russian]
14. Larmin O. V. Metodologicheskie problemy izucheniya narodonaseleniya. [Methodological problems in the study of population] (M, 1974, 240 p.). [in Russian]
15. Horev B. S., Chapek V. N. Problemy izucheniya migracii naseleniya. [Problems of studying population migration] (M.: Mysl', 1978, 256 p.). [in Russian]
16. Topilin A. V. Territorial'noe pereraspredelenie trudovyh resursov v SSSR. [Territorial redistribution of labor resources in the USSR] (M.: Ekonomika, 1975, 159 p.). [in Russian]
17. Rybakovskij L. L. Migraciya naseleniya: prognozy, faktory, politika. [Population migration: forecasts, factors, policy] (M.: Nauka, 1987, 199 p.). [in Russian]
18. Upravlenie migracionnymi processami: ucheb. posobie / pod red. V. A. Kalamanova. [Management of migration processes] (M.: MORF GUU, 2003, 220 p.). [in Russian]
19. Averin A. N. Migraciya naseleniya. [Migration of population] (M.: RAGS, 2006, 456 p.). [in Russian]
20. Tockij N. N. Vvedenie v migracionnoe pravo. Migracionnoe pravo kak podotrasl' konstitucionnogo prava Rossijskoj Federacii. Normativnye akty, reguliruyushchie pravootnosheniya s uchastiem migrantov. [Introduction to immigration law. Migration law as a sub-branch of the constitutional law of the Russian Federation. Normative acts regulating legal relations with the participation of migrants] (M.: Dialog MGU, 1999, 153 p.). [in Russian]
21. Piskun O. Osnovy migracionnogo prava. [Fundamentals of migration law] (Kiev: Lesya, 1998, 359 p.). [in Russian]
22. Balashova T.N. Konstitucionno-pravovoe regulirovanie migracii v sovremennoj Rossii: problemy teorii i praktiki: dis... dok.yurid.nayk. Penza, 2010 p.38-39
23. Savchenko A.A. Pravovoe regulirovanie migracionnyh processov v rossijskom gosudarstve (teoreticheskij i istoriko-pravovye aspekty): dis... kand.yurid.nayk. Krasnodar, 2009 p.28

24. Torohov A.N. Konstitucionno-pravovoe regulirovanie migracionnyh processov v Rossijskoj Federacii: dis... kand.yurid.nayk. Moskva, 2004 p.38

Авторлар туралы мәліметтер:

Жампеисов Д.А. – магистр права, старший преподаватель кафедры гражданско-правовых дисциплин учреждения образования «Alikhan Bokeikhan University», ул. Мәңгілік ел, 11, Семей, Казахстан.

Жампеисов Д.А. – доктор философии (PhD), ассоциированный профессор кафедры гражданско-правовых дисциплин учреждения образования «Alikhan Bokeikhan University», ул. Мәңгілік ел, 11, Семей, Казахстан.

Zhampeissov D.A. – Master of Law, Senior Lecturer of the Department of Civil Law Disciplines, Alikhan Bokeikhan University, 11 Mangilik el str., Semey, Kazakhstan.

Zhampeissov D.A. – Ph.D., Associate Professor of Department of Civil Law Disciplines, Alikhan Bokeikhan University, 11 Mangilik el str., Semey, Kazakhstan.